

HZ. PEYGAMBER'İN İSRÂ VE Mİ'RAC'TA PEYGAMBERLERLE GÖRÜŞTÜĞÜNE DAİR HADİSLERİN TAHLİLİ

Mehmet Emin ÇİFTÇİ*

ÖZ: Hz. Peygamber'in büyük mucizeleri arasında yer alan İsrâ ve Mi'rac'ta birçok hadise meydana gelmiştir. Bu hadiselerle ilgili çok sayıda rivâyet mevcuttur. Bu haberler içinde Hz. Peygamber'in bazı peygamberler ile görüşmesi de bulunmaktadır. Diğer konularda olduğu gibi bu konudaki rivâyetler de muhtelifdir. Bu çalışmada İsrâ ve Mi'rac'ta görüşülen peygamberler ile ilgili rivâyetler muteber hadis kaynaklarından tahriç edilip lafız farklarına işaret edilmiştir. Bu rivâyetlerin bazılarına göre Hz. Peygamber İsrâ gecesinde Beytulmakdis'e giderken Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüşmüş ve Mescid-i Aksâ'da peygamberlere iki rekât namaz kıldırıştır. Bazı rivâyetlerde ise Resûlullah (s.a.v.) Mi'rac'ta semaların her birinde sırasıyla Hz. Âdem, Hz. İsâ ve Hz. Yahyâ, Hz. Yûsuf, Hz. İdrîs, Hz. Hârûn, Hz. Mûsâ ve Hz. İbrâhim'le buluşmuştur. İsrâ ve Mi'rac'ta görülmüş olan peygamberler ile ilgili durumun değerlendirilmesi için muhtelif rivâyetlerin sened ve metinleri bütüncül bir değerlendirme ile ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Hz. Muhammed, Hadis, İsrâ, Mi'rac, Beytulmakdis.

Analysing the Ahadith relating to the Prophet's gathering with other Prophets during the Night Journey and Ascension

ABSTRACT: The Night Journey and Ascension (*al-Isra wal-Mi'raj*) are amongst the great miracles of the Prophet Muhammad. There are numerous narrations about this event, some of which mention his meeting with other Prophets. Yet, narrations on this subject differ in their coverage of the event. This paper will examine the narrations on Isra and Mi'raj that have been compiled in reliable hadith canonical books and will observe the differences in the wordings of such narrations. According to some narrations, during the Night Journey, the Prophet Muhammad met numerous Prophets in Bayt al-Maqdis, such as Abraham, Moses and Jesus, and led the prophets in a two rak'ah prayer inside al-Aqsa Mosque. In some narrations, the Messenger of Allah had met, during the Ascension, with Prophets Adam, Jesus and Yahya, Joseph, İdris, Harun, Moses and Abraham in each of the seven heavens respectively. In order to evaluate such events holistically, the narrations' isnad (chain of narrators) and matn (text) are examined in this paper.

KEYWORDS: Prophet Muhammad, Hadith, Isra, Mi'raj, Bayt al-Maqdis.

* Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Şanlıurfa/Türkiye, mhtemin63@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9331-7450.

GİRİŞ

Sözlük anlamı gece yürüyüşü olan İsrâ, Resulullah'ın bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürümesini veya bir şekilde oraya ulaşmasını ifade etmektedir. Mi'rac ise yükseğe çıkmak anlamında olup, Resulullah'ın İsrâ ile başlayıp göklere yolculuk yaptığı mucizesini ifade etmektedir (Aynî, ts, s. 127).

İsrâ ve Mir'ac ile ilgili rivâyetler, başta hadis olmak üzere İslâm tarihi, siyer, meğazi ve tefsir gibi kaynaklarda geniş yer tutmaktadır. Hadis literatüründe ise bu rivayetler ilk yazılı kaynaklardan başlamak üzere muteber kitaplarda yer almış, içerisinde yer alan çeşitli hadiselerden dolayı iman, ibadet, tefsir, ahkâm, salat, fiten gibi birçok bab başlığı altında tasnif edilmiştir. Bu hadisler, olayın meydana geldiği zaman ve mekânlar ile ilgili çeşitli bilgilerin yanı sıra hadise esnasında yaşandığı rivâyet edilen bazı olaylara dair bilgiler içermektedir. Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mi'rac yolculuğunda Mescid-i Aksâ'ya gidip orada namaz kılması, semalara çıkması, orada peygamberlerle görüşmesi, elli vakit namazın farz kılınması ve daha sonra farz vakitlerin hafifletilmesi, Resûlullah'ın Mi'rac'ta şahit olduğu cennet ve cehennem manzaraları, Mi'rac dönüşü yaşananlar vb. hadiseler bu konulardandır.

İsrâ ve Mi'rac ile ilgili hadisler incelendiğinde Resûlullah'ın (s.a.v.) bu hadise esnasında diğer bazı peygamberlerle görüştüğüne dair rivâyetlerin geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber İsrâ gecesinde Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ ile görüşmüştür. Bazı rivâyetlerde ise Mekke'de Cibrîl Hz. Peygamber'in göğsünü açıp zemzemle yıkadıktan sonra iman ve hikmetle doldurup kapatmış ve O'nu semaya çıkarmıştır. Hz. Peygamber bundan sonra semalarda bazı peygamberlerle görüşmüştür. Resûlullah'ın (s.a.v.) Mi'rac'ta kendisinden önceki peygamberlerle görüştüğüne dair rivâyetler de birden farklı haberler barındırmaktadır. Onun semanın hangi katında hangi peygamber ile karşılaştığı ihtilaf konusu olmuştur.

Mi'rac rivâyetlerinin bir kısmına göre Hz. Peygamber Mekke'den semaya yükselmiştir. Bazılarına göre ise Resûlullah (s.a.v.) Mekke'den Kudüs'te bulunan Beytülmakdis'e gitmiş ve oradan semaya yükselmiştir. Bu kabulü yansıtan rivâyet grubunda da birbirinden farklı lafızlarla birçok haber aktarılmıştır. Bu haberlerden biri Resûlullah'ın İsrâ yolculuğunda namaz kıldığına dairdir. Buna göre Resûlullah Mi'rac'a yükselmeden önce münferit olarak veya peygamberlerden meydana gelen bir cemaate imam olarak namaz kılmıştır. Bazı rivâyetlerde Resûlullah (s.a.v.) Taybe (Yesrib), Tûr-i Sînâ¹ veya Beytüllahim'de² namaz kılmış, daha sonra Mescid-i Aksâ'ya gitmiştir. Bazılarında ise Resûlullah (s.a.v.) Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya gitmiş ve orada namaz kılmıştır. Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber Mi'rac'a çıkmadan önce Burak adlı binekle Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gidip orada peygamberlere namaz kıldırması ve Mi'rac yolculuğuna başlamıştır.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mi'rac'ta peygamberlerle görüştüğüne dair rivâyetler, hadis kaynaklarından, özellikle de Kütüb-i tis'a'dan tahrir edilerek değerlendirilmiştir. Hadislerin değerlendirilmesinde hadis şerhleri başta olmak üzere, Tefsir, Tarih ve diğer kaynaklara başvurulmuştur. Konuyla ilgili

hadisler, Hz. Peygamber'in İsrâ'da görüştüğü peygamberler ile ilgili rivâyetler ve Mirac'ta görüştüğü peygamberler olmak üzere iki başlık altında tetkik edilmiştir.

1. HZ. PEYGAMBER'İN İSRÂ'DA GÖRÜŞTÜĞÜ PEYGAMBERLER

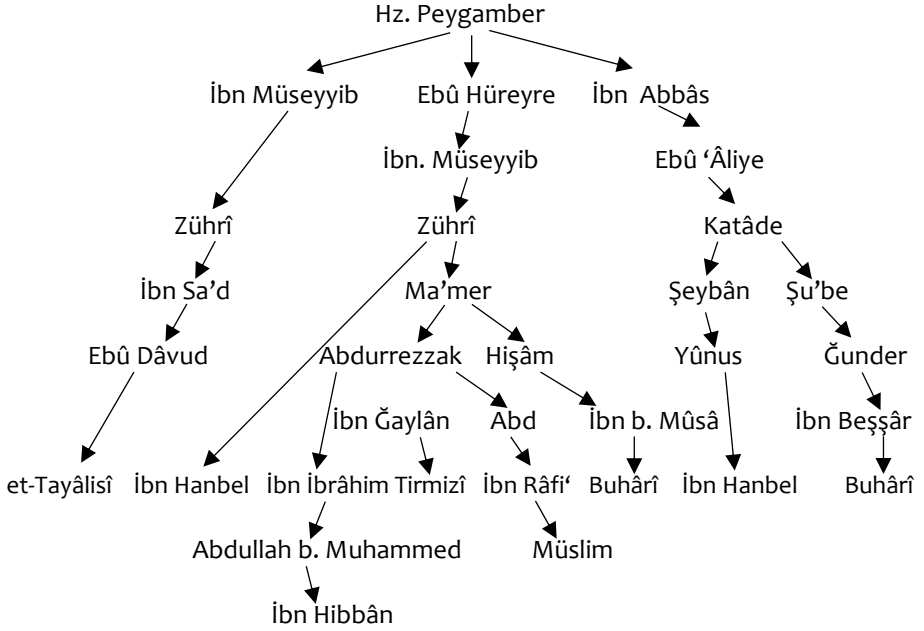
Mirac mucizesinin ilk aşaması Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya gece yolculuğu olan İsrâ'dır. Rivâyetlere göre İsrâ yolculuğunda Hz. Peygamber bazı peygamberler ile görüşmüştür. Bu rivâyetlerde özellikle üç ilahi dinin sahiplendiği Hz. İbrâhim'in geçmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.v.) diğer iki semavî dinin peygamberleri olan Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüştüğü aktarılmıştır. Ancak bu konudaki rivâyetlerde lafız farkları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu rivâyetleri aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür.

1.1. Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile Görüştüğüne Dair Rivâyetler

Yaptığımız araştırmaya göre Hz. Peygamber'in İsrâ'da Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'yı gördüğüne dair hadisin isnadlı olarak geçtiği ilk eser İbn İshâk'ın (ö. 151/768) es-Sîretü'n-nebeviyye'sidir. Bu müellifin Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) tarihi ile tahric etmiş olduğu habere göre Hz. Peygamber İsrâ yolculuğunda Beytülmakdis'e gitmiş ve orada Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüşmüştür. Bu rivâyete göre Hz. Mûsâ buğday tenli uzun boylu olup Şenue Kabilesi erkeklerine benzemektedir. Hz. İsâ ise orta boylu olup, sanki hamamdan çıkmış gibi kırmızı tenlidir. Hz. Peygamber, Hz. İbrâhim için ise evlatları arasında ona en çok benzeyenin kendisi olduğunu söylemiştir. (İbn İshâk, 1978, s. 195). Bu rivâyete Hz. Peygamber İsrâ'da Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüşmüş ve onların vasıfları hakkında bilgi vermiştir. Söz konusu hadisi Mukâtil b. Süleymân (ö.150/767) da tefsirinde Ümmü Hânî rivâyeti olarak senetsiz vermiştir. (Mükâtil b. Süleymân, 1423, ss. 516-518). Bu rivâyetin geçtiği ilk hadis eseri ise İbrâhim b. Sa'd'ın (ö. 184/800) Cüzü'dür. İbn Sa'd'ın Ebû Sâlih-İbrâhim-İbn Şihâb-Saîd b. Müseyyeb tarihi ile tahric etmiş olduğu haberde İbn İshâk'ın rivâyetinden farklı olarak şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber: *“Bana iki kaptan içecek getirildi, birinde şarap, diğerinde süt vardı. Ben sütü tercih ettim. Sen fitratı seçtin denildi.”* (İbrâhim b. Sa'd, 2002, s. 191). Hicri III. asırda yazılmış olan birçok muteber hadis kaynağında da bu rivâyet tahric edilmiştir. Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204/819) bu rivâyeti bu lafızla Müsned'ine Saîd b. Müseyyeb tarihi ile tahric etmiştir (Et-Tayâlisî, 1999, s. 352). Ayrıca Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) (Ahmed İbn Hanbel, 2001a, s. 484 (No: 10830)), Buhârî (ö. 256/870) (Buhârî, 1422a, s. 152 Ehâdîsu'l-Enbiyâ 24, (No: 3394)), Müslim (ö. 261/875) (Müslim, ts, s. 154 İmân 74, (No: 272)), Tirmizî (ö. 279/892) (Tirmizî, 1975, s. 300 Tefsir, 18 (No: 3130)) ve İbn Hibbân (ö. 354/965) (İbn Hibbân, 1988, s. 247) bu hadisi tahric etmişlerdir.

Müslim'in rivâyetine göre Hz. Peygamber İsrâ'da Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'yı namazda oldukları halde görmüştür (Müslim, ts, s. 156). Nesâî de bu hadisi aynı lafızla rivâyet etmiştir (Nesâî, 1986a, s. 251). Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber görüşmüş olduğu üç peygamberin vasıflarından bahsetmiş; ancak ikram edilen içeceklerden bahsetmemiştir. Ahmed b. Hanbel'in tahric ettiği başka bir rivâyetinde Hz. İsâ'nın Urve b. Zübeyr'e benzediği ifade edilmiştir (Ahmed İbn

Hanbel, 2001a, s. 484 (No: 10830)). Buhârî bu hadisi aynı lafızla İbn Abbâs (Buhârî, 1422a, s. 116 Bedu'l-Halk 7, (No: 3239)) tariki ile tahriç etmiştir. Et-Tayâlisî Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) tariki ile bu haberi mürsel olarak tahriç etmiştir. Bu haberde de ikram edilen içecekler zikredilmemiştir (Et-Tayâlisî, 1999, s. 352 (No: 1920)). Bu rivâyetlerin senedini şema olarak şöyle göstermek mümkündür:

Bu rivâyet bazı tefsir ve tarih kaynaklarında da yer almıştır. (Mükâtil b. Süleymân, 1423, ss. 516-518). İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) Abdullah b. Mes'ud tarikiyle tahriç etmiş olduğu rivâyetine göre Mir'âc'ta Hz. Peygamber Beytülmakdis'e gitmiş orada Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüşmüş ve peygamberlere namaz kıldırıştır (İbn Hişâm, 1955, s. 397). Ayrıca İbn Sa'd (ö. 230/845) Tabakat'ına göre Hz. Peygamber Beytülmakdis'e gitmiş ve orada Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile görüşmüş, onlara namaz kıldırıştır (İbn Sa'd, 1990, s. 213).

Bu konudaki rivâyetler Ümmü Hânî, İbn Abbâs ve Ebû Hüreyre tarafından aktarılmıştır. Bazı tariklerde ise hadisi Saîd b. Müseyyeb mürsel olarak rivâyet etmiştir. Her ne kadar hadis kaynaklarının oluşumundan daha sonra yazılmış olan hadis usûlü kaynaklarında ittisâl şartı sahih hadisin sıhhat şartlarından sayılmış olsa da ilk dönem âlimlerine göre mürsel hadis makbul sayılmıştır (Çiftçi, 2019, ss. 95-96). Fakihlerin cumhuru-ki İmam Ebû Hanife, Mâlik, Süfyan-i Sevri, Evzâî ve iki rivâyetten birine göre Ahmed b. Hanbel de bunlardandır- mürsel rivâyetin haberin sıhhatine zararı olmadığını söylemişlerdir (İbnu's-Salâh, 1986, s. 55). Hadislerde ittisâl şartını ilk olarak aramış olan Şâfiî'dir. Ancak Şâfiî'nin İbn Müseyyeb'in mürsellerini istisna tutması (İbn Hacer, 1326, ss. 85-86) bu rivâyetin makbul görülmesini mümkün kılmaktadır. Hz. Peygamber'in İsrâ'da Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ

ve Hz. İsrâ ile görüştüğüne dair rivâyetlerin hem ilk dönem kaynaklarında yer almış olması hem de hadislerin altın çağı olarak kabul edilen hicri III. asırda yazılmış olan Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbn Hibbân'ın eserlerinde de tahrîc edilmiş olması haberin makbul olmasını kuvvetlendirmektedir. Özellikle bu konudaki rivâyetin sahih hadisleri bir araya getirmek amacıyla telif edilmiş olan Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alması haberi muttefakun aleyh konumuna getirmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in İsrâ'da üç peygamberle görüştüğüne dair rivâyetler sened bakımından sahih kabul edilmektedir. Muhaddisler rivâyetleri daha çok sened açısından değerlendirmiş olduğundan, bazen senedi sahih metni zayıf olan haberler de söz konusu olmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in İsrâ'da üç peygamber ile görüşmüş olduğu hadisin metni konusunda herhangi bir tenkid tespit edilmemiştir. Bu konudaki rivâyetleri şerh etmiş olan muhaddisler de herhangi bir olumsuz değerlendirmede bulunmamışlardır. Dolayısıyla bu rivâyetlerin metni de makbul görünmektedir.

1.2. Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ'nın Kıyamet ile İlgili Konuşmaları

Hz. Peygamber İsrâ'da Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ ile görüşmüş ve onların kıyamet konusundaki konuşmalarına tanık olmuştur. Bu konudaki rivâyetin geçmiş olduğu ilk eser İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) Müsned'i ve Musannef'idir. Abdullah b. Mes'ûd tariki ile tahrîc edilen bu habere göre Resûlullah (s.a.v.) İsrâ gecesinde Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ ile görüşmüştür. Hz. Peygamber olayı şöyle aktarmıştır:

Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ aralarında kıyamet saatini müzakere ediyorlardı. Önce İbrâhîm'e kıyameti sordular. O kıyamet konusunda bilgisinin olmadığını söyledi. Mûsâ'ya aynı soruyu sordular o da bilgi sahibi olmadığını söyledi. İsrâ'ya sordular. O da vakti konusunda tam bir bilgi sahibi olmadığını; ancak Allah'ın ona bu konuda bazı bilgiler vermiş olduğunu söyledi: "Deccal çıkacak ve ben de semadan inip onu öldüreceğim. İnsanlar beldelerine dönecekler. Ye'cûc ve Me'cûc onları karşılayacak. Bu kavim uğradıkları her şeyi yağmalayıp ifsad edecektir. Ulaştıkları bütün suları tüketecekler. Bundan dolayı insanlar dua etmem için bana gelecekler. Duamla Yüce Allah onları helak edecek. Daha sonra bunların kokuları her yeri kaplayacaktır. İnsanlar bu kokudan rahatsız olup tekrar dua için bana gelecekler. Yine duamla Yüce Allah yağmur yağdırıp onların cesetlerini denize taşıyacaktır. Sonra dağlar ufalacak ve dümdüz olacaktır. Ancak Kıyametin saatini kimse bilmez. (İbn Ebû Şeybe, 1997, s. 205 (No: 303)).

İbn Ebû Şeybe Musannef'inin Fiten babında bu rivâyeti aynı lafızla tahrîc etmiştir. (İbn Ebû Şeybe, 1409, s. 495 Fiten 2, (No: 37525)). Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde Abdullah b. Mes'ûd tariki ile bu rivâyeti vermiştir. Rivâyetin sonunda Yezîd b. Hârûn "Sonra dağlar ufalacak düz olacak ve kıyamet kopacak. Ancak Kıyametin saatini kimse bilmez" (Ahmed İbn Hanbel, 2001b, s. 19 (No: 3556)). şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu durumda son cümlelerin bu raviye ait olduğu anlaşılmaktadır. İbn Mâce de bu rivâyeti İbn Mes'ûd tariki ile Fiten bölümünde tahrîc etmiştir (İbn Mâce, ts, s. 1365 Fiten 33, (No: 4081)). Hâkim ise bu hadisi Abdullah b. Mes'ûd'dan Tefsîr bölümünde aynı lafızla tahrîc etmiştir (Hâkim, ts., s.

416 Tefsîr 21, (No: 3448)). Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber üç peygamber ile görüşmüş ve onların kıyamet ile ilgili konuşmalarından haber vermiştir.

Hız. Peygamber'in İsrâ'da görüştüğü Hz. İbrâhim ümmeti için bazı tavsiyelerde bulunmuştur (Gündüz, 2020, 2/90). Bu konudaki rivâyetler şöyledir: Ahmed b. Hanbel'in Eyyûb el-Ensârî tariki ile tahriç ettiği rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

İsrâ gecesinde İbrâhim'e uğradım. Bana şöyle dedi: ümmetin Cennet için çok fidan diksinler. Oranın toprağı verimli ve arazisi ise geniştir. Cennette dikilen fidan *لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ* dir. (Ahmed İbn Hanbel, 2001c, s. 533 (No: 23552)).

Tirmizî'nin Dea'vât bölümünde tahriç ettiği İbn Mes'ûd rivâyetine göre ise Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

İsrâ gecesinde İbrâhim ile görüştüm, bana dedi ki Ya Muhammed! benden ümmetine selam söyle cennetin suyu tatlıdır ve suyu tutan bereketli toprağı vardır. Onun fidanları ise *لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ* dir.

Bu hadis aynı lafızla Ebû Eyyûb'dan da rivâyet gelmiştir. Tirmizî bu hadis için hasen-garip demiştir (Tirmizî, 1975, s. 510 Da'vât 60, (No: 3461)).

Ahmed b. Hanbel (2001d, s. 484 (No: 12504)) ve Nesâî'nin Enes b. Mâlik tariki ile tahriç etmiş oldukları rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"İsra gecesinde Mûsâ'ya uğradım kırmızı tepenin yanında kabrinde namaz kılıyordu"* (Nesâî, 1986b, s. 215 Kıyâmû'l-Leyl 15, (No: 1631)). Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere namaz kıldırması ve Hz. Mûsâ'nın namazı hususunda farklı bir takım değerlendirmeler yapılmıştır; bu görüşlere göre İbadetler mükellefler için olmakla beraber mükellef olmayanlar da zikir, şükür veya sevgi anlamında bazı ibadetleri yerine getirebilirler (el-Munâvî, 1356, s. 5/519). Nasıl ki çocuklar veya melekler mükellef olmadıkları halde namaz ve diğer ibadetleri yerine getirebiliyorlarsa aynı şekilde Hz. Mûsâ ve diğer peygamberlerin de mükellef olmadıkları halde namaz kılmaları mümkündür. Peygamberlerin öldükten sonra namaz kılmaları onlar için istisnai bir durumdur. (İbn Hacer, 1379, s. 444); (Kastalânî, 1323, s. 323). Münâvî ise Hz. Mûsâ'nın namazının sözlük anlamında olduğunu yani Hz. Mûsâ'nın dua ve senada bulunduğunu ifade etmiştir. (el-Munâvî, 1356, s. 519) Hadis şerhleri, tarih kaynakları ve tefsirlerde âlimlerin Hz. Peygamber'in üç dinin kutsalı olan Beytûlmakdis'te bu dinlerin peygamberleri ile görüşmesi hususunda herhangi bir olumsuz yorumu tespit edilmemiştir. Bu eserlerde konu ile ilgili rivâyetler verilmiş ve açıklamalar yapılmıştır. Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar birçok peygamber gönderilmiş olduğu halde Hz. Peygamber'in İsrâ'da görüştüğü üç peygamberin de bu mabetle ilgisi olan dinlerin peygamberleri olması manidardır.

1.3. İsrâ'da Görüştüğü Diğer Peygamberler ile İlgili Rivâyetler

Nesâî'nin Sünen'inde Enes-tarikiyle tahriç ettiği hadise göre Hz. Peygamber şöyle haber vermiştir:

Ben ve Cibrîl merkepten büyük katırdan küçük olan beyaz renkli ve çok hızlı olan Burak'a bindik. Bir yere gelince Cibrîl bana: 'İn ve namaz kıl' dedi. Ben de inip namaz kıldım. Bana: 'sen namaz kıldığın yeri biliyor musun? Burası hicret edeceğin Taybe (Yesrib)'dir' dedi. Sonra başka bir yerde yine bana: 'İn ve namaz kıl' dedi. Ben de inip namaz kıldım. Tekrar bana: 'Sen namaz kıldığın yeri biliyor musun? Burası Hz. Mûsâ'nın Yüce Allah ile konuştuğu Tûr-i Sînâ'dır.' dedi. Sonra başka bir yerde yine bana: 'İn ve namaz kıl.' dedi. Ben de inip namaz kıldım. Tekrar bana: 'Sen namaz kıldığın yeri biliyor musun? Burası İsrâ'nın doğduğu yer olan Beytülâhm'dir' dedi. Bundan sonra Beytûlmakdis'e girdim. Peygamberler yanıma geldiler. Cibrîl onlara imam olmak için beni öne aldı ve ben de onlara namaz kıldırıldım. Daha sonra Hz. Peygamber Cibrîl ile semaya yükselmiştir... (Nesâî, 1986c, s. 221 Salât (No: 450)).

Nesâî bu hadisi önceki haberden muhtelif lafızla aktarmıştır. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber:

1. Hicret yurdu olacak Taybe'de (Yesrib) iki rekât namaz kılmış,
2. Tûr-i Sînâ'da iki rekât namaz kılmış,
3. Beytüllahm'de iki rekât namaz kılmış,
4. Hz. Peygamber Beytûlmakdis'te peygamberlere imam olup namaz kıldırılmıştır.
5. Mîrac'ta görüşülen peygamberler: Birinci semada Hz. Âdem, ikinci semada Hz. İsrâ ve Hz. Yahyâ, üçüncü semada Hz. Yûsuf, dördüncü semâda Hz. Hârûn, beşinci semâda Hz. İdrîs, altıncı semâda Hz. Mûsâ ve yedinci semâda Hz. İbrâhim ile görüşmüştür

Nesâî'nin Sünen'inde zikredilen yukarıdaki hadise göre Hz. Peygamber İsrâ'da peygamberler ile görüşmüş ve onlara namaz kıldırılmıştır. Ayrıca Resûlullah (s.a.v.) Beytûlmakdis'e giderken yolda hem Yesrib'de hem Hz. Mûsâ'nın Yüce Allah ile konuşmuş olduğu Tûr-i Sînâ'da hem de Hz. İsrâ'nın doğmuş olduğu Beytülâhm'de namaz kılmıştır. Ancak bu rivâyette Hz. Peygamber'in isrâ'da Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsrâ ile görüştüğüne dair haber zikredilmemiştir

2. MİRAC'TA GÖRÜŞÜLEN PEYGAMBERLER İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Hız. Peygamber Mîrac'ta da bazı peygamberler ile görüşmüştür. Ancak görüşülen peygamberler ve buldukları tabakalar hususunda muhtelif rivâyetler aktarılmıştır. Bu konudaki rivâyetlerin bazılarında Hz. Peygamber Mîrac'a Mekke'den çıkmış bazılarında ise Beytûlmakdis'ten çıkmıştır. Dolayısıyla bu rivâyetleri aşağıdaki gibi iki başlık altında tasnif etmek mümkündür.

2.1. Mîrac'a Beytûlmakdis'ten Çıkıldığına Dair Rivâyetlerde Görüşülen Peygamberler

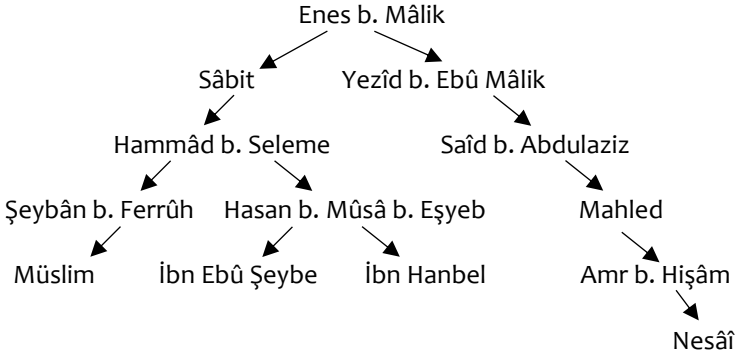
İbn Ebî Şeybenin, Musannef'inde Enes-tarikiyle tahriç ettiği hadise göre Hz. Peygamber merkepten büyük katırdan küçük olan beyaz renkli ve çok hızlı olan Burak ile Beytûlmakdis'e gitmiştir. Burada Burak'ı diğer peygamberlerin bineklerini bağlamış olduğu halkaya bağlayıp mescitte iki rekât namaz kılmıştır. Resûlullah (s.a.v.) mescitten çıkınca Cibrîl (a.s.) O'na biri içki diğeri de süt ile dolu olan iki kap getirmiş Resûlullah (s.a.v.) sütü tercih edince Cibrîl O'na: "Fitratı seçtin." demiştir. Daha sonra Cibrîl ile semaya yükselmiştir. Cibrîl, dünya semasının

kapısının açılmasını istemiş içerden ona kim olduğu sorulmuş Cibrîl olduğunu söyleyince yanında kimsenin olup olmadığı sorulmuş o da yanında Hz. Muhammed'in olduğunu söylemiştir. Görevli Cibrîl'den Hz. Peygamber'in izni olduğunu öğrenince kapıyı açmıştır. Hz. Peygamber ilk semada Hz. Âdem'i görmüş onunla selamlaşarak hayır duasını almıştır. Sonra ikinci semâya yükselmiş orada da aynı şekilde Cibrîl izin istemiş aynı diyaloglar burada da geçmiştir. Kapı açılınca Hz. Peygamber iki teyze oğlu olan Hz. İsâ b. Meryem ve Hz. Yahyâ b. Zekeriyâ ile karşılaşmış, onlarla selamlaşarak hayır dualarını almıştır. Sonra üçüncü semâda Hz. Yûsuf, dördüncü semâda Hz. İdrîs, beşinci semâda Hz. Hârûn ve altıncı semâda Hz. Mûsâ ile görüşmüştür. Yedinci semâda ise sırtını Beytül-ma'mur'a dayamış bir vaziyette olan Hz. İbrâhim ile görüşmüştür. Devamında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Cenâb-ı Hak elli vakit namazı farz kıldı. Dönüşte Hz. Mûsâ, elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah'tan onu hafifletmesini istememi tavsiye etti."* Bu rivâyete göre namaz beş vakte indirilinceye kadar Hz. Peygamber'in huzûr-i ilâhîye müracaatı ve Mûsâ ile diyalogu devam etmiş böylece namaz vakitleri beşer beşer hafifletirilerek beş vakit olmuştur. Daha sonra Yüce Allah:

Ey Muhammed bir gün ve gecede beş vakit namaz vardır. Her namaz on vakte bedeldir. Dolayısıyla beş vakit elli vakte bedeldir. Kim bir iyilik yapmaya niyetlenip yerine getirmezse ona bir iyilik yazılır. Bu iyiliği yaparsa on kat ile mükâfatlandır. Kim bir kötülük yapmaya niyetlenip işlerse bir günah yazılır. O kötülüğü işlemezse bir şey yazılmaz. (İbn Ebî Şeybe, 1409, s. 333 (No: 36570))

Ahmed b. Hanbel ve Müslim de Enes tariki ile aynı metni tahriç etmişlerdir (Ahmed İbn Hanbel, 2001d, s. 485 (No: 12505); Müslim, ts, s. 145 İmân 74 (No: 259)). Nesâî'nin tahriç etmiş olduğu habere göre de Hz. Peygamber'in görüştüğü peygamberler aynıdır. Ancak önceki rivâyetten farklı olarak dördüncü semâda Hz. Hârûn, beşinci semada Hz. İdrîs zikredilmiştir. Ayrıca bu rivâyette namaz vakitleri onar onar indirilmişti (Nesâî, 1986c, s. 221 (No: 450)). İbn Hanbel'in Müsned'indeki Enes rivâyetinde Hz. İdrîs dördüncü semadadır (Ahmed İbn Hanbel, 2001e, s. 279 (No: 13739)). Tirmizî de Hz. İdrîs'in dördüncü tabakada olduğuna dair hadisi tahriç etmiştir (Tirmizî, 1975, s. 316 Tefsir (No: 3157)). Dolayısıyla Hz. İdrîs'in beşinci semada olduğu haber sahih görülmemektedir. Bütün bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in görüşmüş olduğu peygamberin isimleri aynıdır. Sadece Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen hadislerin bazılarında Hz. Enes peygamberlerin tabakalarını hatırlamışken bazılarında yanlış hatırlamış veya hatırlamıyorum diyerek eksik hatırlamış olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Tirmizî'nin de ifade ettiği gibi bazı râviler hadisleri ihtisâr etmişlerdir. (Tirmizî, 1975, s. 316) Namaz vakitlerinin tahfifinde de aynı durum görülmektedir. Bütün rivâyetlerin ortak noktası beş vakit namazın Mî'rac'ta farz kılınmış olmasıdır. Ancak elli vakitten beş vakte tahfifinde bazı rivâyetlerde beşer beşer (Ahmed İbn Hanbel, 2001d, s. 485 (No: 12505)); (Müslim, tsz, s. 145 (No: 259))bazılarında onar onar (Ahmed İbn Hanbel, 2001f, s. 329 (No: 17835)); (Buhârî, 1422b, s. 52 (No: 3887)) bazılarında da yarın yarım olmuştur. (Ahmed İbn Hanbel, 2001g, s. 212 (No: 21288)); (Buhârî, 1422c, s. 78 (No: 349)). Bazı rivâyetlerde

ise herhangi bir açıklama yapılmadan elli vakit namazın beş vakte indirildiği şeklindedir (Ahmed İbn Hanbel, 2001h, s. 70 (No: 2890)). Burada da râvilerin hadisleri ihtisâr etmesi ya da eksik veya yanlış hatırlaması söz konusudur. Bu rivâyetlerin senedini şema olarak şöyle göstermek mümkündür:

2.2. Mî'rac'a Mekke'den Çıkıldığına Dair Rivâyetlerde Görüşülen Peygamberler

Ahmed b. Hanbel'in Enes b. Mâlik- Übey b. Kâ'b (ö. 33/654 [?]) tariki ile tahriç etmiş olduğu habere göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

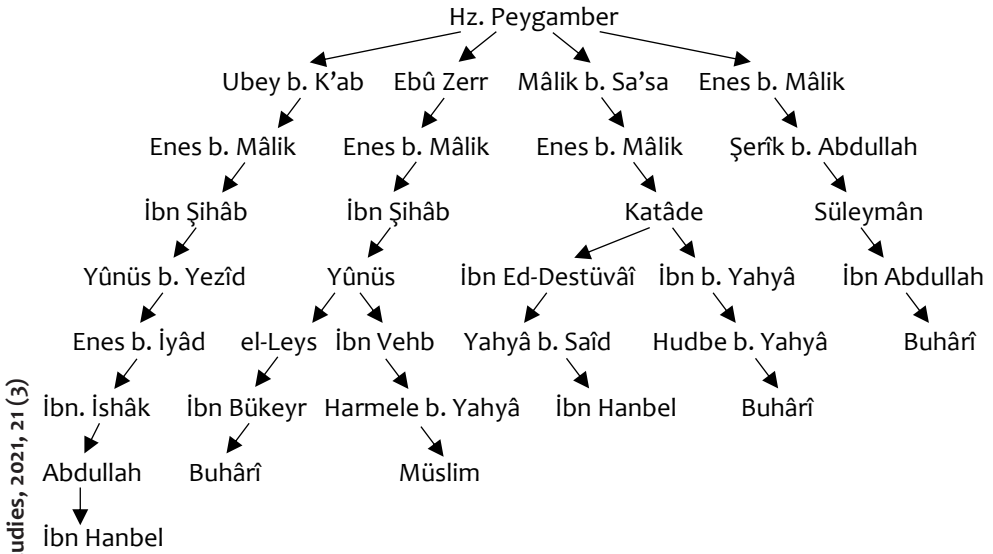
Ben Mekke'de iken Cibrîl geldi göğsümü yardı sonra zemzem ile yıkayıp iman ve hikmet ile doldurup göğsümü kapattı ve beni Dünya semasına çıkardı. Orada oturan, sağında ve solunda birtakım karaltılar bulunan, sağına baktıkça gülen, soluna baktıkça da ağlayan birisi ile karşılaştık. Bu Âdem'di. Bana 'merhaba' dedi ve benim için hayır duada bulundu. Cibrîl, "Sağındaki ve solundaki şu karaltılar, onun soyundan gelen çocuklarının ruhlarıdır. Onlardan, sağında olanlar cennetlik, solunda olan karaltılar da cehennemlikler! Sağına bakınca güler, soluna bakınca da ağlar! dedi.

Bu rivâyete göre Hz. Peygamber Mî'rac'ta Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Mûsâ, Hz. İsrâ ve Hz. İbrâhîm ile görüşmüştür. Enes ilk tabakada Hz. Âdem altıncı katta ise Hz. İbrâhîm'in olduğunu ancak diğer peygamberlerin tabakalarını hatırlamadığını ifade etmiştir... (Ahmed İbn Hanbel, 2001g, s. 211 (No: 21288)). Buhârî (1422c, s. 78 (No: 349)) ve Müslim'in (ts, s. 148 (No: 263)) tahriç etmiş olduğu Enes b. Mâlik- Ebû Zerr rivâyeti de Übey b. Ka'b'in haberi gibidir. Bu habere göre Mî'rac'a Mescid-i Ka'be'den çıkmıştır. Bu haberde ismi geçen peygamberler Hz. Âdem, Hz. Hz. İdrîs, Hz. Mûsâ, Hz. İsrâ ve Hz. İbrâhîm'dir. Burada Hz. Yûsuf, Hz. Yahyâ ve Hz. Harûn'un ismi geçmemiştir. Ahmed b. Hanbel'in Enes b. Mâlik-Mâlik b. Sa'sa' tarikiyle tahriç ettiği rivâyete göre; Hz. Peygamber evinde uyku ile uyanık arasında iken Cibrîl gelip göğsünü yarmış zemzem ile yıkamış iman ve hikmetle doldurmuştur. Sonra Burak ile semaya çıkarılmıştır. Semada şu peygamberler ile görüşülmüştür: Birinci semada Hz. Âdem, ikinci semâda Hz. İsrâ ve Hz. Yahyâ, üçüncü semâda Hz. Yûsuf, dördüncü semâda Hz. İdrîs, beşinci semâda Hz. Harûn, altıncı semâda Hz. Mûsâ ve yedinci semâda Hz. İbrâhîm ile görüşülmüştür. (Ahmed İbn Hanbel, 2001f, s. 370 (No: 17833)). Bûharî'nin haberine göre Hz. Peygamber Hatim veya Hicir'den

Mi'rac'a çıkmıştır (Buhârî, 1422b, s. 52 (No:3887)). Bu rivâyette görüşülen peygamberler ve tabakaları tek tek verilmiştir. Bu metinde ismi ve tabakaları zikredilen peygamberler hakkındaki bilgi Mi'rac'a Kudüs'ten çıkıldığına dair haberlerdeki gibidir. (Ahmed İbn Hanbel, 2001d, s. 485 (No: 12505)); (Müslim, ts, s. 145 İmân 74(No: 259)); (Tirmizî, 1975, s. 316).

Buhârî'nin Enes b. Mâlik tariki ile tahriç etmiş olduğu başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber dünya semasında Hz. Âdem ile karşılaşmıştır. İkinci semada Hz. İdrîs, dördüncü semâda Hz. Hârûn ile görüşmüştür. Beşinci semayı hatırlamamıştır. Altıncı semâda Hz. İbrâhim ve yedinci semâda Hz. Mûsâ ile görüşmüştür.

Elli vakit namaz ile ilgili haber diğer rivâyetlerde olduğu gibidir. Bu rivâyette namaz vakitleri onar onar indirilmiştir (Buhârî, 1422d, s. 149 (No: 7517)). Âlimler Yüce Allah'ın elli vakit namazı farz kılıp sonra da beş vakte indirmesini, bir hükmün fiiliyata geçmeden nesh olunabileceğine delil göstermişlerdir (Nevevî, 1392, s. 222). Bazı haberlerde elli vaktin beş vakte indirilmesinden sonra beş vaktin elli vakte bedel olduğuna dair açıklama bulunmaktadır (Ahmed İbn Hanbel, 2001d, s. 585 (No: 12505)). Bu rivâyetlerin senedini şema olarak şöyle göstermek mümkündür:

Bu haberlerde Hz. Peygamber'in görüştüğü peygamberler ve buldukları tabakalar farklı verilmiştir. Bütün bu rivâyetlerin ortak ravisi Enes b. Mâlik'tir. Bazı rivâyetlerde kendisi Hz. Peygamber'den bizzat işitmiş gibi hadisi aktarmışken, bazılarında ise Ebû Zerr, Mâlik b. Sa'saa ve Übey b. Ka'b olmak üzere farklı sahâbîlerden rivâyet etmiştir. Hz. Enes bütün rivâyetleri hikâye ederek anlatmıştır. Onun bizzat aktardığı haberlerin mürsel olduğu anlaşılmaktadır. Enes b. Mâlik'in bu konuda muhtelif lafızlarla haberleri anlatmış olması hadisleri yazmamış olabileceği zannını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hz. Enes'in bu haberleri değişik zamanlarda anlatmasından İsrâ Mi'rac'ı eksik veya fazla olarak hikâye etmiştir. Bu

rivâyetlerde Hz. Peygamber'in Mekke'den direkt semalara yani Mi'rac'a çıktığına dair haber verilmiştir. Ancak hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de birçok hadis-i şerife göre Resûlullah (s.a.v.) İsrâ'da Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya gitmiştir. Yüce Allah İsrâ Sûresi'nde: "Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir." (İsrâ: 17/1) buyurmak suretiyle Mi'rac'ın başlangıç noktasına işaret etmiştir. Bu ayeti tefsir etmiş olan müfessirlere göre İsrâ'da Mekke'den gidilen yer Kudüs'teki Beytülmağdis'tir. Bu müfessirlerden Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) (Mükâtil b. Süleymân, 1423, s. 513) ve Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre İsrâ'da Mescid-i Aksâ'ya yani Kudüs'teki Beytülmağdis'e gidilmiştir (Kurtubî, 1964, s. 208). Yine İbn Kesîr (ö. 774/1373) (İbn Kesîr, 1999, s. 5), Şevkânî (ö. 1250/1834) (Şevkânî, 1414, s. 245) ve Elmalılı (1878-1942) (Yazır, 1982, s. 3144) bu görüştedirler.

Birçok rivâyette göre ise Hz. Peygamber Burak ile Beytülmağdis'e gitmiştir. (Ahmed İbn Hanbel, 2001c, s. 356 (No: 23332)). Ebû Hüreyre tarihiyle gelen rivâyette İsrâ'da önce İlya'ya (Beytülmağdis'in diğer adı İlya'dır) gidilmiştir (Buhârî, 1422e, s. 83 (No: 4709)). Enes b. Mâlik tarihiyle gelen rivâyette de gidilen yer Beytülmağdis'tir (Müslim, ts, s. 145 (No: 259)). Başka bir senedle gelen benzer bir rivâyette de Mi'rac gecesi gidilen yerin Beytülmağdis olduğu söylenmektedir (Tirmizî, 1975, s. 307 (No: 3147)). Hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de birçok hadise göre Hz. Peygamber İsrâ'da Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya gitmiş ve buradan Mi'rac'a çıkmıştır.

İsrâ-Mi'rac konusunda farklı rivâyetlerin olmasından bazı âlimler Mi'rac'ın birden fazla vuku bulduğu görüşü beyan etmişlerdir. Bunlardan bir görüşe göre İsrâ Mi'rac'tan ayrı olmuştur. Bazılarına göre birkaç kez olmuştur. Bazılarına göre farklı zamanlarda olmuştur (Derzeve, 1383, s. 82). Bir kısım âlimin iddia ettiği gibi birden fazla Mi'rac olduğu görüşü doğru kabul edilmesi durumunda rivâyetler arasında lafız farklılıkları problem teşkil etmez. Ancak konu ile ilgili muhtelif rivâyetlerin ortak noktalarında dolayı Mi'rac'ın birden fazla gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Örneğin bütün haberlerin ortak noktası elli vakit namazın farz kılınması ve bu namazın beş vakte indirilme mevzudur. Çünkü beş vakit namazın farz kılınmasının Mi'rac esnasında olduğu konusunda ittifak vardır (İbn Battâl, 2003, s. 6). Hz. Peygamber Mi'rac dönüşü Hz. Mûsâ'ya uğranmış o da ümmetinin elli vakit namaza güç yetiremeyeceğini söylemiş ve bunun hafifletilmesi için Yüce Allah'a gitmesini önermiştir. Beş vakte inmesi ile ilgili de farklı rivâyetler aktarılmıştır. Namazın elli vakitten beş vakte inmesi ile ilgili lafız farkları râvinin tasarrufu, ihtisârı veya hatalı aktarımıdır (İbn Hacer, 1379b, s. 462). Yine semada görüşülen peygamberler ile ilgili haberler de aynıdır. Dolayısıyla hadislerin farklı lafızlarından dolayı birkaç Mi'rac olmuştur demek mümkün değildir. Hattâbî Enes'in bu kıssayı Hz. Peygamber'e isnad etmeden kendine göre hikâyeye ederek anlattığını ifade etmiştir. Dolayısıyla lafız farklılıklarının meydana gelmesi kaçınılmazdır. İbn Hacer de bu kanaattedir. Bu rivâyetin sahâbenin mürseli olduğunu ifade etmiştir. Buna muhalif görüş beyan etmiş olan kimse de yoktur.

Hadisler ilk dönemlerde yazıdan ziyade ezberden intikal etmiş olduğundan bazı olaylar ile ilgili haberler birden fazla farklı metin halinde aktarılmış ve her biri müstakil bir hadis olarak değerlendirilmiştir. Bu durum aslında aynı şeyleri ifade eden rivâyetlerin farklı hadisler gibi algılanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bir konu hakkında sağlıklı bilginin alınabilmesi, rivâyetlerin bütün parçalarının bir araya getirilmesi ile mümkün olur.

SONUÇ

Mi'rac hadisesi çeşitli açılardan inceleme konusu olmuştur. Bu rivayetlerin içerisinde Resulullah'ın kendisinden önceki peygamberlerle görüştüğüne dair rivayetler geniş bir yer tutmaktadır. Aktarılan dağınık rivayet lafızlarını bir araya getirdiğimizde bu konuyla ilgili bir tablo elde etmemiz mümkündür.

Buna göre Mekke'de Hz. Peygamber'in göğsü açılıp hikmet ve iman ile doldurulup kapandıktan sora Kudüs'e doğru yola çıkmıştır. Hz. Peygamber yolculuk esnasında birkaç yerde mola verip namaz kılmıştır. Beytülmakdis'te bazı peygamberler ile görüşmüş ve onlara namaz kıldırıştır. Burada Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ ile de görüşmüştür. Daha sonra Mi'rac'a çıkarılmıştır. Mi'rac'ta birinci tabakada Hz. Âdem, ikinci tabakada iki teyze oğlu olan Hz. İsâ b. Meryem ve Hz. Yahyâ b. Zekeriyâ, üçüncü tabakada Hz. Yûsuf, dördüncü semâda Hz. İdrîs, beşinci semâda Hz. Harûn, altıncı semâda Hz. Mûsâ ve yedinci semâda sırtını Beytü'l-ma'mur'a dayamış bir vaziyette olan Hz. İbrâhîm ile görüşülmüştür. Bazı rivâyetlerde Hz. Mûsâ ile Hz. İbrâhîm'in tabakalarının yerleri değiştirilmiştir. İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi iki haber arasında telif yoluna gidilmesi mümkündür. O zaman Hz. Peygamber Mi'rac'a çıkınca Hz. Mûsâ altıncı semada Hz. İbrâhîm ise yedinci semada bulunuyordu. Döndükten sonra Hz. Mûsâ ile namaz meselesinde aralarında geçen diyalogdan da anlaşılacağı gibi Hz. Mûsâ yedinci semada Hz. İbrâhîm de altıncı semaya inmiş olabilir. Ya da Hz. Peygamber Mi'rac'a çıkınca Kelîm olmasından dolayı Hz. Mûsâ'nın onunla yedinci semaya 'uruç ettiği de söylenebilir. Mi'rac'ta elli vakit namaz farz kılınmıştır. Her ne kadar bu namazın hafifletilmesi konusunda farklı oranlar zikredilmişse de hepsinin ortak noktası son şeklinin beş vakit olmasıdır. Bazı haberlerde elli vaktin beş vakte tebdil edilmesinden sonra Yüce Allah:

Ey Muhammed bir gün ve gecede beş vakit namaz vardır. Her namaz on vakte bedeldir. Dolayısıyla beş vakit elli vakte bedeldir. Kim bir iyilik yapmaya niyetlenip yerine getirmese ona bir iyilik yazılır. Bu iyiliği yaparsa on kat ile mükâfatlandırılır. Kim bir kötülük yapmaya niyetlenip işlerse bir günah yazılır. O kötülüğü işlemezse bir şey yazılmaz.

Hadis kaynakları bu hadisenin metninde yer alan dikkat çekici birçok konu bulunmasına rağmen metin tenkidi yapmamışlar, daha çok bu konuları izah etme eğilimi göstermişlerdir. Bunlardan biri, namazın elli vakit olarak farz kılındıktan sonra beş vakte kadar indirilmesidir. Bu husus, insanlara tebliğ edilmeden bir hükmün neshedilebileceği kanaatini oluşturmuştur.

Resulullah'ın peygamberlerle görüştüğü konusunda ağırlıklı olarak Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir. Hz. Peygamberin diğer peygamberlerle görüşmüş olması tevhidi sembolize etmektedir. Bu durumu bütün peygamberlerin bir olduğu ve aralarında ayırım yapılmasının doğru olmadığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in diğer peygamberlere imamlık yapması ise İslâm dininin bütün dinlerin mükemmeli olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed İbn Hanbel, A. b. M. (2001a). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 16). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001b). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 6). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001c). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 38). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001d). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 19). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001e). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 21). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001f). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 29). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001g). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 35). Müessesetü'r-Risâle.
- (2001h). *Müsned* (thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd., Ed.; C. 5). Müessesetü'r-Risâle.
- Aynî, B. E. M. M. b. A. b. M. el-Aynî. (ts). *Umdetü'l-Kârî Şerhu'l-Buhârî* (C. 2). Dâru İhyâ'it-türâs.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1422a). *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Ed.; C. 4). Dâru Tûku'n-Necât.
- (1422b). *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Ed.; C. 5). Dâru Tûku'n-Necât.
- (1422c). *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Ed.; C. 1). Dâru Tûku'n-Necât.
- (1422d). *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Ed.; C. 9). Dâru Tûku'n-Necât.
- (1422e). *Sahîhu'l-Buhârî* (thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır, Ed.; C. 6). Dâru Tûku'n-Necât.
- Çiftçi, M. E. (2019). *Hadis Usûlünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi* [Doktora Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Derveze, M. İ. (1383). *Et-Tefsîrû'l-Hadîs* (C. 2). Daru'l-Kütübü'l-Arabî.
- el-Munâvî, Z. (1356). *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi's-sağîr* (C. 1). el-Mektebetu't-ticâriye'l-Kebîr.
- Et-Tayâlisî, S. b. D. (1999). *Müsned* (C. 3). Dâri Hicr.
- Gündüz, A. (2020). Hz. İbrahim'e Yakın Olmak. Uluslararası Hz. İbrahim (a.s) ve Nübüvvet Sempozyumu, 2, 79-109.
- Hâkim, E. A. M. b. A. en-Nisâbü'rî. (ts.). *El-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir A'ta, Ed.; C. 2). Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Battâl, E.-H. (2003). *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Ed.; C. 2). Dâru'n-Naşr.
- İbn Ebî Şeybe, E. B. A. el-Kûfî. (1409). *El-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (C. 7). Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Ebû Şeybe, E. B. (1997). *Müsned* (Âdil b. Yüsûf el-Azâzî ve Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî, Ed.; C. 1). Dâru'l-Vatan.

- İbn Hacer, E.-F. A. b. A. el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (C. 6). Dâru'l-ma'rife.
- İbn Hibbân. (1988). *Sahîh, (el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân, İbn Balaban tertibi)* (thk. Şuayb Arnavût, Ed.; C. 1). Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hişâm, A. b. H. (1955). *Es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafîz eş-Şelebî, Ed.; C. 1). Şirketu Mektebetü Mustafâ elbâbî.
- İbn İshâk, M. b. İ. b. Y. (1978). *Sîretu İbn. İshâk* (thk. Süheyl Zekâr, Ed.; C. 1). Dâru'l-Fikr.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. el-Kazvîni. (ts.). *Es-Sünen* (thk. Muammed Fuâd Abdülbâki, Ed.; C. 2). Dâru'l-Kutubi'l-Arabî.
- İbn Sa'd. (1990). *Tabakâtü'l-Kübrâ* ((thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Ed.; C. 1). Daru'l-Kütübü'l-İlmiye.
- İbnu's-Salâh. (1986). *Mukaddimetu İbnu's-Salâh* (Nureddin Itr, Ed.). Dâru'l-Fikir.
- İbrâhim b. Sa'd, İ. b. S. b. İ. b. A. b. A. (2002). *Cüzü min Nusheti İbrâhim b. Sa'd* (thk. Halâf Mahmûd Abdussemit, Ed.). Daru'l-Kütübü'l-İlmiye.
- Kastalânî, A. b. M. b. E. B. (1323). *İrşadü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (C. 8). Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîrî.
- Kurtubî, E. A. M. b. A. b. E. B. b. F. el-Ensârî. (1964). *El-Câmi' li ahkâm'ul-Kur'an* (C. 10). ,Dâru'l-kütübü'l-Misrî.
- Küçük, A. (1992). Beytülâhm. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedis* (C. 6, ss. 86-88). TDV Yayınları.
- Mükâtil b. Süleymân. (1423). *Tefsîru Mükâtil b. Süleymân* (thk. Abdullah Mahmûd Şehâte, Ed.; C. 2). Dâru İhyâi't-türâs.
- Müslim, E.-H. M. İ.-H. el-Kuseyrî. (ts.). *El-Câmiu's-Sahîh* (thk. Muammed Fuâd Abdülbâki, Ed.; C. 1). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Nesâî, A. A. b. Ş. (1986a). *Sünen* (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Ed.; C. 10). Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiye.
- (1986b). *Sünen* (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Ed.; C. 3). Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiye.
- (1986c). *Sünen* (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Ed.; C. 1). Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiye.
- Nevevî, E. Z. M. Y. b. Ş. en-Nevevî. (1392). *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Miislim b. El-Haccâc* (C. 2). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sinanoğlu, M. (2009). Sînâ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedis* (C. 37, ss. 221-222). TDV Yayınları.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (1975). *Sünen-i Tirmizî* (thk. Ahmed Fuad Şâkir (I-II)- Muhammed Fuâd Abdülbâki (III)-İbrahim Atvah (IV-V), Ed.; C. 5). Şirketu Mektebetu ve Matbaatu'l-Albâbî.

SONNOTE

- ¹ Sînâ Yahudi, Hıristiyan ve İslâm geleneklerinde Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olarak kabul edilir (Sinanoğlu, 2009, s. 221).
- ² Aramice'de adı, "ekmek evi" anlamına gelen Beytlehem Arapça'da Beytülâhm şeklinde ifade edilmiştir. Kelime Batı dillerinde ve Hıristiyan kutsal kitabında Bethlehem şeklinde yer almaktadır. Beytüllâhm Kudüs'ün 8-10 km. kadar güneyinde Yuda bölgesinde, denizden yüksekliği 800 m. olan bir şehirdir. Nesâî'nin kaydettiği bir hadiste ise Beytüllâhm Hz. İsâ'nın doğduğu yer olarak belirtilir (Küçük, 1992, s. 86).